

УДК 711.4

ORCID ID 0000-002-3177-4127

DOI: <https://doi.org/10.33838/naoma.30.2021.21-28>**Лариса Скорик**професор, кандидат архітектури
laskor.arch@gmail.com

ШЛЯХИ АРХІТЕКТОНІЧНОЇ РЕВАЛОРИЗАЦІЇ АРХІТЕКТУРНОЇ СУБСТАНЦІЇ В ІСТОРИЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ МІСТА

Анотація. У статті проаналізовано особливості архітектонічної ревалоризації історичного середовища міст, які зазнали втрат в архітектурно-містобудівній субстанції внаслідок катастроф чи помилкових реконструктивних рішень. Комплексний підхід до гармонізації архітектонічних відновлень і функційно-планувальної логіки міських утворень здатен забезпечити естетичну виразність і цілісність історичного середовища у процесі розвитку.

Ключові слова: архітектонічна ревалоризація, естетична виразність, реконструкція, реставрація, консервація.

WAYS OF ARCHITECTURAL REVALUATION OF ARCHITECTURAL SUBSTANCE IN THE HISTORICAL ENVIRONMENT OF THE CITY

Larisa Skoryk

Abstract. The multifaceted problem of the relationship between the old and the new in the structure of cities subject to reconstructive transformation covers not only the range of tasks for the integration of historically composed and new buildings, but also a number of ambiguous issues of architectural revaluation of historical architectural and urban planning substance. lost elements to improve the aesthetic value of the urban environment and further preserve its integrity. If the solution of issues of urban coherence of historical and new buildings is based on the variability of the respective location in the urban structure of urban formation, the ways of architectural revaluation are based on the principles of volumetric and tectonic perfection of historical substance. ensembles, often by means of finely tempered harmonization of old and new architectural solutions (Hereditary development of compositional and spatial features of the city center). European urbanism of the twentieth century. He also knows cases of architectural revaluation of large urban complexes, such as in the process of restoration after the military destruction of the historic areas of Warsaw and Gdansk, where the problem of restoring the architectural integrity of buildings was combined with issues of restoration, reconstruction, modernization and necessary rehabilitation. on the legitimacy of such revaluation measures, which were not based on the restoration of authentic historical heritage, but in fact on its reproduction "from the ground up", based not only on scientifically sound materials, but often on architectural conjecture, method of analogues, etc. The controversy over the architectural revaluation of historic buildings began in the late nineteenth century, when the issues of conservation and restoration in a set of reconstructive urban planning tasks began to require immediate resolution. Renowned British art critic John Ruskin, reacting sharply to the imperfections of restoration work that led to significant distortions and even distortions of valuable historical substance in various countries, said: «Reproduction from nothing of something that was once great and beautiful in architecture is as impossible as return to life...» (Пёкун 81–82).

Keywords: achitectural revalorization, aesthetic expressiveness, reconstruction, restoration, conservation.

Постановка проблеми. У широкому спектрі реконструктивних перетворень у середовищі історичних міст особливе місце належить проблемі архітектонічної ревалоризації історично сформованої субстанції в характерних урбаністичних і архітектурних проявах заради відтворення її втрачених елементів, збереження цілісності й естетичної виразності в процесі закономірного розвитку міських утворень.

Актуальність дослідження. Якщо питання інтеграції історичної спадщини і сучасності в умовах реконструкції міст зі складеною протягом століть структурою в урбаністичній практиці характеризується достатньо розвинутою варіантністю функціонально-планувальних рішень, то в стосунку до архітектонічної ревалоризації, головно через довготривалий (від перших десятиліть ХХ ст.) період перманентних змін у принципових підходах до цієї проблематики — від консерваторського до реставраційного і навіть реконструктивного, — тема своєрідної типологізації прийомів архітектонічної ревалоризації залежно від конкретних містобудівних умов і потреб міського соціуму досі залишається актуальною і запотребованою.

Зв'язок дослідження з важливими практичними та науковими завданнями. Проведений аналіз особливостей архітектонічної ревалоризації архітектурної субстанції історичних міст дає змогу виробити засади безколізійної інтеграції сформованої структури, забудови і нових перетворень для практики реконструкції і розвитку міст при одночасному забезпеченні їхнього функціонально-планувального вдосконалення й естетично-художньої своєрідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ознайомлення з теоретичними дослідженнями останнього десятиліття щодо реконструктивних перетворень в історичному середовищі вітчизняних міст дає підстави констатувати відсутність аналітичного розгляду питань, безпосередньо пов'язаних із темою гармонійної інтеграції традицій і новаторства, особливо в середовищі історичних міст, що зазнали різноманітних втрат у процесі воєнних катастроф чи помилкових містобудівних рішень як, наприклад, за останні роки забудови центральної частини Києва. Така ситуація склалася значною

мірою через відсутність наукових обґрунтувань потреби архітектонічної ревалоризації історичного середовища міст.

Значення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. До невіршених на сьогодні частин дослідження можна віднести відсутність комплексного аналізу залежності прийомів архітектонічної ревалоризації від характеру втрат в історичному середовищі міста, яке потребує реконструктивних перетворень у процесі розвитку.

Новизна наукового дослідження. Як засвідчує огляд досліджень проблем реконструкції історичних міст, досі не було здійснено комплексного аналізу взаємозалежності функціонально-планувальних особливостей історично сформованого міського середовища і специфіки його архітектонічної ревалоризації. У даній статті така взаємозалежність не лише проаналізована, але й визнана умовою для оптимального вирішення проблеми відновлення втрат, збереження цілісності й естетичних вартостей архітектурно-містобудівної субстанції в процесі реконструктивних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Багатогранна проблема взаємозв'язку старого і нового в структурі міст, які підлягають реконструктивним перетворенням, охоплює не лише коло завдань з інтеграції історично складеної та нової забудови, але й низку неоднозначно вирішуваних питань щодо архітектонічної ревалоризації історичної архітектурно-містобудівної субстанції, тобто відновлення втрачених її елементів задля вдосконалення естетичних вартостей міського середовища і подальшого збереження його цілісності.

Якщо вирішення питань містобудівної узгодженості історичної і нової забудови базується на варіантності відповідного взаєморозташування в урбаністичній структурі міського утворення, то шляхи архітектонічної ревалоризації ґрунтуються на принципах об'ємно-тектонічної довершеності історичної субстанції прийомами реставрації, усунення спотворюючих випадкових нашарувань, відтворення втрачених елементів композиційної цілісності споруд і ансамблів, нерідко засобами тонко темперованої гармонізації старих і нових архітектонічних рішень (Скорик).

Європейська урбаністика ХХ ст. знає і випадки архітектонічної ревалоризації значних містобудівних комплексів, як, наприклад, у процесі відновлення після воєнної руйнації історичних ареалів центрів Варшави і Гданська, де проблема відтворення архітектонічної цілісності забудови поєднувалася з питаннями реставрації, реконструкції, модернізації і необхідної санації. Ці унікальні приклади викликали низку дискусій на предмет правомірності подібних ревалоризаційних заходів, що базувались не на відновленні автентичної історичної спадщини, а фактично на відтворенні її «від основи», спираючись не лише на науково обґрунтовані матеріали, але нерідко й на архітектонічний домисел, метод аналогів тощо. Однак результати згаданих дискусій вийшли далеко поза межі доктрин, що апелювали до особливого емоційного значення подібних рішень, як зазначав у своїх обґрунтуваннях головний архітектор проекту повоєнної відбудови історичного ядра Варшави Ян Захватович:

Не бажаючи погоджуватись із знищенням наших пам'яток культури, будемо їх конструювати, будемо їх відбудовувати від фундаментів, щоб передати поколінням якщо не автентичну, то хоча б точну форму цих пам'яток, живу в нашій пам'яті і доступну в матеріалах. Бо пам'ятки не є виключно документами. Не менш важливою, ніж їхній статичний, монументальний характер є сила сугестивності..., емоціональності та вплив дуже широкий і важливий — дидактичний, коли завдяки пам'яткам ми вивчаємо історію народу. (Zachwatowicz 121–124)

Полеміка навколо архітектонічної ревалоризації історичної забудови розпочалася наприкінці ХІХ ст., коли питання консервації і реставрації в комплексі реконструктивних містобудівних завдань стали вимагати невідкладного вирішення.

Відомий британський мистецтвознавець Джон Раскін, гостро реагуючи на недосконалість реставраційних робіт, що в різних країнах призвели до суттєвих порушень і навіть спотворень цінної історичної субстанції, стверджував: «Відтворення із нічого чогось, що було колись великим і прекрасним в архітектурі, так само неможливе, як повернення до життя мертвих...» (Рёскін 81–82). Водночас німецький архітектор Карл Шинкель, переконаний шанувальник

античної архітектури, представив проєкт відтворення на акрополі ансамблю мікенського королівського палацу, до складу якого пропонував ввести (після реставрації) Парфенон. Подібний «романтичний» підхід до реконструкції Кракова передбачав реставрацію замку кафедрального собору, ансамблю костелів і будівництво комплексу споруд на Вавельському пагорбі у стилі польського ренесансу з активним використанням «мотивів античності».

Реакцією на глобальну реставраційну «романтику» наприкінці ХІХ ст. стала явлена на початку ХХ ст. консерваторська доктрина, що категорично заперечувала відновлення первинного вигляду споруд і обстоювала збереження історичної забудови без змін. Консервація замість реставрації, однак, також не отримала повсюдної авторитативності в практиці.

Значні руйнування і знищення історико-архітектурної спадщини в роки Першої світової війни вимагали коректування консерваторської доктрини на підставі чисельних доводів і вимог фахівців з охорони пам'яток минулого щодо необхідності відновлення цінної архітектурної субстанції, зруйнованої не часом, а раптовими і навіть цілеспрямованими катастрофами. Однак після загоєння воєнних ран, нанесених історичній забудові, знову набирає сили консерваторський підхід, відображений в Афіській хартії охорони пам'яток, прийнятій у 1931 р. (Ле Корбузьє). І знову, вже Друга світова війна, що перетворила в руїни цілі міста із неоціненною історичною спадщиною, робить неактуальним жорстке дотримання постулатів Афіської хартії. Широкі акції з відтворення поруйнованої історичної забудови центральних частин низки європейських міст більше ніж на двадцять років віддалили негативну оцінку відновлення забудови на основі домислу, аналогій і навіть пастишу.

Прийнята у 1964 р. Венеціанська хартія визначила, що реставрація закінчується там, де починається здогадка. Заміна втрачених частин, повинна відрізнятися, щоб не фальсифікувати історичний документ мистецтва (Венеціанська хартія).

Аналіз перманентних коливань, відхилень і навернень в теорії і практиці архітектонічної ревалоризації, дає змогу зробити деякі узагаль-

нення. Потреба збереження справжності історичної спадщини безсумнівна, рівно як неоднороззначність і складність прийомів відновлення втрачених споруд, усунення спотворюючих забудов елементів тощо. Однак принципові постулати у цій складній архітектурно-містобудівній сфері не повинні претендувати на схематичне, жорстке застосування у найрізноманітніших випадках. Якщо важко вважати оптимальною ідею реставрації і комплікативної забудови Акрополя чи інших руїн античності, неповторних у природному й антропогенному оточенні, то абсолютна більшість історичних міст, що живуть і розвиваються, потребує порятунку від втрат у цілісному міському ландшафті та функціональній логіці міського утворення.

З огляду на це проблему архітектонічної ревалоризації архітектурно-містобудівної субстанції історичних міських утворень слід трактувати у єдності її складових: споруди, архітектурного ансамблю (комплексу) та об'єднуючої їх у цілісну «мозаїку» розвинутої частини урбаністичної структури історичного міста, провідною серед яких, як правило, є його центр.

Показовим у контексті нашого дослідження може бути приклад «зцілення» від архітектонічної втрати в ансамблі Головного ринку німецького міста Трір, що ілюструє прийом ком-

позиційного вдосконалення забудови, художня єдність якої загальноновизнана. Середньовічні споруди формують «стіни» прекрасної площі, планування якої сягає урбаністичної специфіки найдавнішої на германських землях античної римської фортеці. Провідні в забудові площі — готичний собор св. Гангольфа та готична споруда «Штейпе», що призначалась для святкування визначних міських торжеств. Воєнне руйнування дому «Штейпе» стало порушенням цілісності й естетичної виразності ансамблю площі, а питання про його відновлення стало предметом гострих дискусій подібно до дебатів щодо відтворення свого часу дзвіниці Сан Марко у Венеції. Пропозиції повної модернізації забудови загалом виявились неприйнятними, відновлення готичного дому «Штейпе» було визнане як необхідна умова архітектонічної ревалоризації всього ансамблю (Мюллер-Менкенс 232–235) і стало прикладом творчого підходу до відтворення об'ємно-пластичної цілісності самої споруди (*ил. 1, 2*).

Спираючись на історичну документацію і збережені деталі, архітектори відновили зовнішній вигляд будинку, максимально наближений до первинного, водночас усуваючи на шарування, що применшували його художню цінність, і одночасно модифікуючи внутрішній

Іл. 1. Вид на площу Головного ринку Тріру. (Мюллер-Менкенс Гехард)

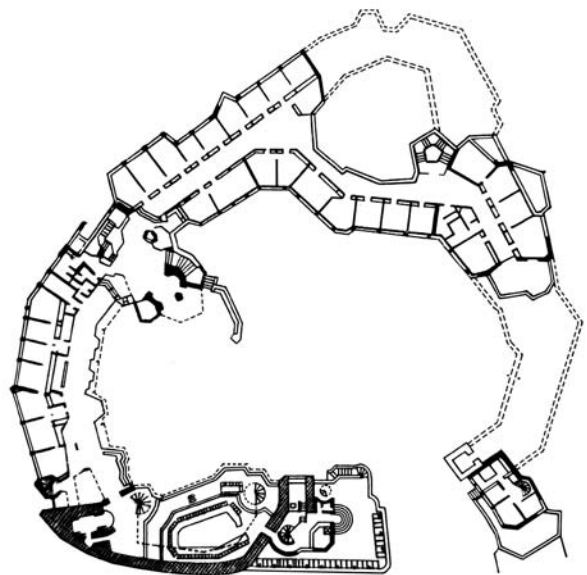
Іл. 2. Будинок Штейпе в ансамблі бічної вулиці площі Головного ринку Тріру.
(Мюллер-Менкенс Гехард)

простір для сучасних потреб. Результати вирішення цих завдань у подібних містобудівних ситуаціях за умов високого професіоналізму архітекторів переважно виявляються насправді позитивними: гармонійна, повнокровна єдність реставраційних і тактовних реконструктивних заходів у процесі архітектонічної ревалоризації історичних споруд і ансамблів правомірно вважається спеціалістами визначальною (Müller 68–69).

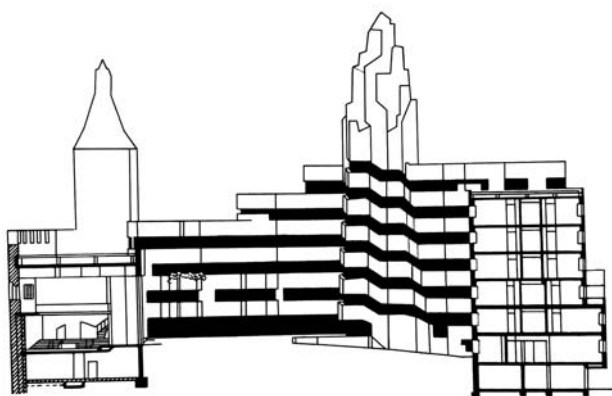
Особливим методом у практиці архітектонічної ревалоризації є поєднання в одній споруді чи ансамблі збережених історичних фрагментів та нових архітектурних прийомів. Подібні рішення можна вважати реакцією на обґрунтовані вимоги реставраційної науки щодо можливості виявлення автентичних елементів у відновлених спорудах, ансамблях, комплексах без компілятивної підробки і стирання часових меж у сприйнятті архітектурно-містобудівної спадщини.

Промовистим прикладом органічного поєднання збережених елементів історичного ансамблю в центрі німецького міста Бернсберг поруч з домінуючим на міській території баро-

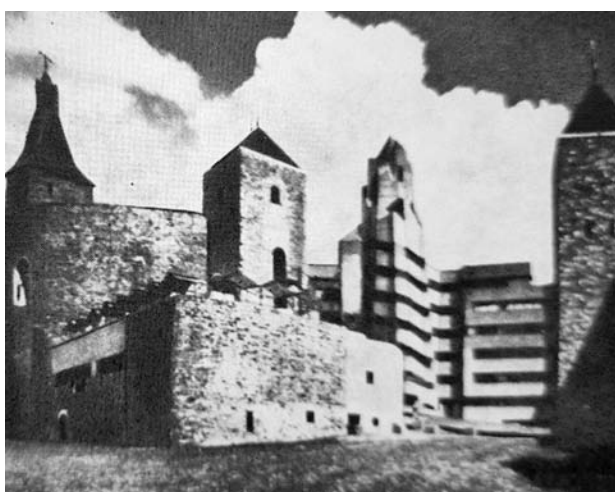
ковим палацом і баштами середньовічної фортеці та спорудженого за проектом арх. Г. Бема сучасного ансамблю ратуші є зразком безколізійного діалогу традицій і новаторства в історичній структурі розвинутого міського утворення (іл. 3, 4, 5, 6).

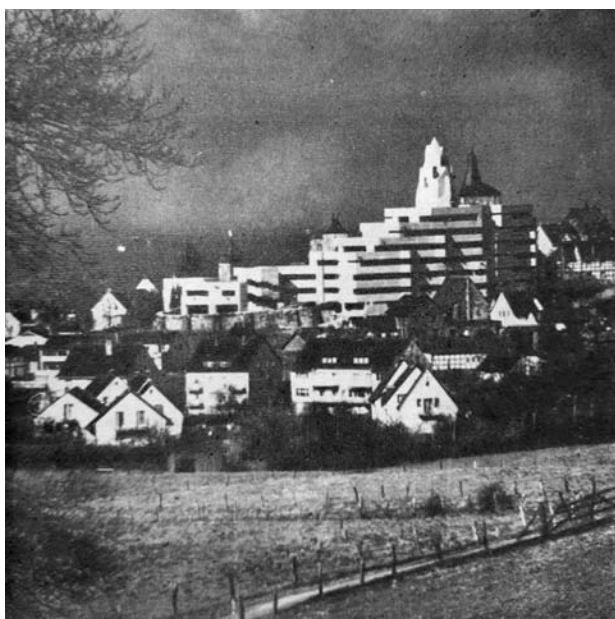
Іл. 3. План ревалоризованого ансамблю у Бернсбергу. (Мюллер-Менкенс Гехард)

Іл. 4. Переріз по внутрішньому двору ансамблю у Бернзбергу. (Мюллер-Менкенс Гехард)

Іл. 5. Поеднання старовинного комплексу палацу із ревалоризованою спорудою ратуші у Бернзбергу. (Müller Н.)

Іл. 6. Ревалоризований комплекс палацу і нової ратуші у силуеті Бернзберга. (Müller Н.)

Комплексні питання архітектонічної ревалоризації є предметом довготривалих рішень в середовищі заповідника середньовічного Львова (іл. 7, 8).

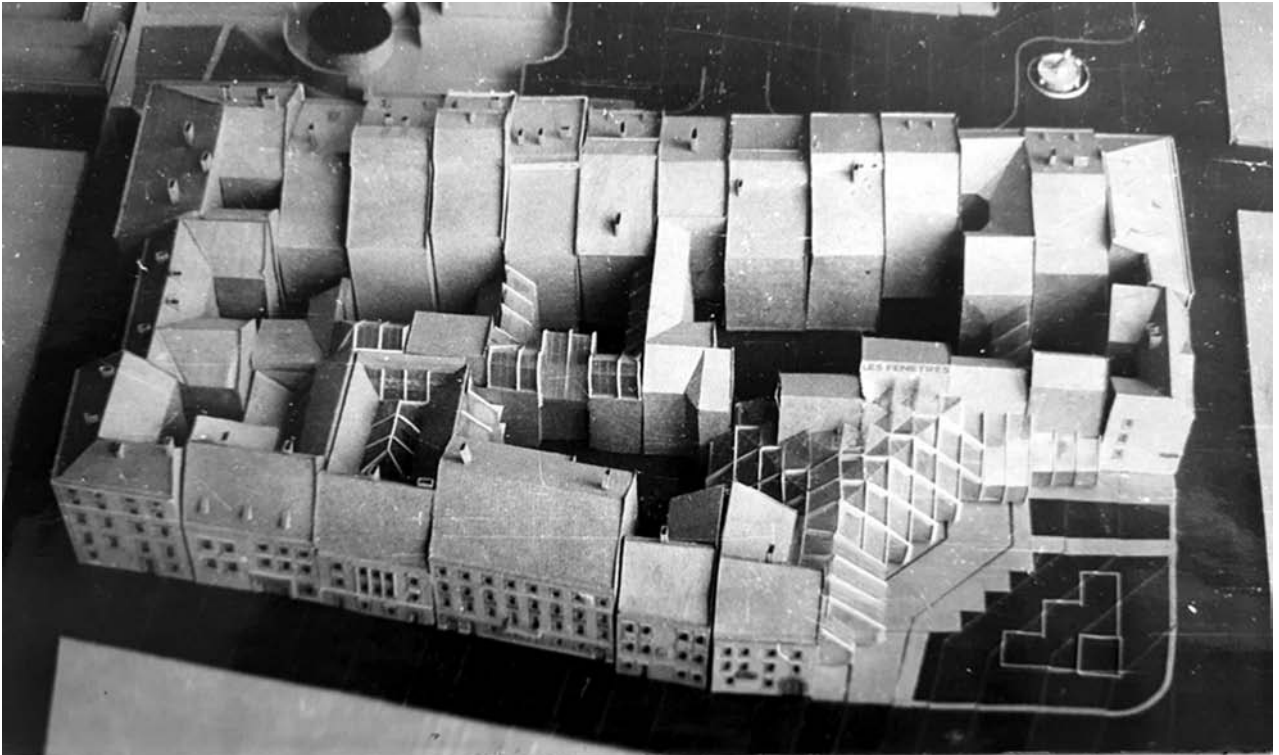
Відновлення стін Бернардинського монастиря, реставрація споруди і частини фортифікаційних башт міського арсеналу XVI ст. у поєднанні з відтворенням фрагментів наземних і навіть підземних міських укріплень, відновлення окремих поруйнованих будинків — усе це сприяє архітектонічній завершеності і збагаченню естетичних достоїнств видатного історико-містобудівного заповідника.

Головні висновки. На підставі аналізу наведених нами прикладів можемо твердити про широкі можливості архітектонічної ревалоризації — від скрупульозного відтворення історичної субстанції на науковій реставраційній основі до реконструктивного підходу, що базується на творчому поєднанні старих і нових елементів у композиції комплексів, ансамблів чи окремих споруд. Усе залежить від конкретної містобудівної ситуації, значення, стану збереженості і реальних підстав відтворення того чи іншого історичного об'єкта.

Таким чином архітектонічна ревалоризація, вирішуючи специфічні питання функціонально-планувальної і композиційно-просторової гармонізації забудови в середовищі історичних міст, за всієї турботи про справжність історич-

Іл. 7. Пропозиції з комплексної ревалоризації середньовічного ядра Львова. 1988–1989. (Архів автора)

Іл. 8. Пропозиції з ревалоризації північного кварталу Площі Ринок у Львові. 1988–1989. (Архів автора)

ної субстанції, в окремих випадках може відмовлятися від жорстких доктринерських схем заради повернення до життя втраченої історико-культурної спадщини.

Перспективи використання результатів дослідження. Доцільним можна вважати подальший

поглиблений аналіз найхарактерніших випадків архітектонічної ревалоризації структури і забудови історичних зон в містах, що потребують розвитку і вдосконалення просторових, функціональних та культурних комунікацій в умовах перемінних потреб соціуму.

Цитовані праці

- Ле, Корбюзьє. *Архитектура XX века*. Пер. с фр. В. В. Фрязинова. Под ред. Топуридзе К. Т. Москва: Прогресс, 1970. Печать.
- Рёскин, Джон. *Семь светочей архитектуры*. Пер. с англ. М. Куренной, Н. Лебедевой, С. Сухарева. СПб.: Азбука-классика, 2007. Печать.
- Мюллер-Менкенс, Герхард. *Новая жизнь старых зданий: непрерывность развития архитектуры*. Пер. с нем. Москва: Стройиздат, 1981. Печать.
- Müller, H. «Erhaltung historisch baukünstlerisch wertvoller Stadtkerne». *Architektur DDR*. 2 (1979): 68–69. Print.
- Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (*Венеціанська хартія*). Прийняття від 31.05.1964. Друк.
- Zachwatowicz, Jan. «Stare Miasto w Warszawie». *Odbudowa. Budownictwo i architektura*. (1956): 121–124. Print.
- Скорик, Лариса. «Спадкоємний розвиток композиційно-просторових особливостей міського центру». *Українська академія мистецтва: Дослідн. та наук.-метод. пр.* 29 (2020): 12–21. Друк.

References

- Le, Corbyuze. *Arhitektura XX veka*. Per. s fr. V. V. Fryazinova. Pod red. Topuridze K. T. Moskva: Progress, 1970. Pechat.

- Ryoskin, Dzhon. *Sem svetochey arhitekturyi*. Per. s angl. M. Kurennoy, N. Lebedevoy, S. Suhareva. SPb.: Azbuka-klassika, 2007. Pechat.
- Myuller-Menkens, Gerhard. *Novaya zhizn staryih zdaniy: nepreryivnost razvitiya arhitekturyi*. Per. s nem. Moskva: Stroyizdat, 1981. Pechat.
- Müller, H. «Erhaltung historisch baukünstlerisch wertvoller Stadtkerne». *Architektur DDR*. 2 (1979): 68–69. Print.
- Mizhnarodna xartiya z oxorony' j restavracyi nerukhomy'kh pam'yatok i vy'znachny'kh miscz' (*Venecians'ka khartiya*). Pry'jnyattya vid 31.05.1964. Druk.
- Zachwatowicz, Jan. «Stare Miasto w Warszawie». *Odbudowa. Budownictwo i architektura*. (1956): 121–124. Print.
- Skory'k, Lary'sa. «Spadkoyemny'j rozvy'tok kompozy'cijno-prostorovy'kh osobly'vostej mis'kogo centru». *Ukrayins'ka akademiya my'stecztva: Doslidn. ta nauk.-metod. pr.* 29 (2020): 12–21. Druk.

Подано до редакції 12.07.2021

Рецензенти:

Жовква О.І. — доктор архітектури, доцент;

Чернявський В.Г. — доктор архітектури, професор.